

Békebeli kannibálok**Nagy Gáspár versekről, a Júdás-korszakról és a szétszakadt szálakról**

2006. augusztus 5. MNO

Stefka István

A nyolcvanas évek elején megjelent egy fiatal költő verse, amelyben Nagy Imréről írt. Ez a költő Nagy Gáspár volt. A Kádár-diktatúra utolsó percéig szálka maradt a hatalom embereinek szemében. Álma mégis beteljesült. Nagy Gáspár a Hősök terén, 1989. június 16-án együtt koszorúzott Cseres Tiborral, a Magyar Írószövetség elnökével Nagy Imre és mártírtársai újratemetésén. Házának verandáján beszélgettünk a gyökerekről, a „puha diktatúráról”, 1956-ról és a rendszerváltás ellentmondásos tizenhat évéről.

Öröknyár: elmúltam 9 éves. Ezt a verset 1983-ban írta, de az Új Forrásban 1984-ben jelent meg. Ön volt az első '56 után, aki sor végi monogramként leírta a meggyilkolt miniszterelnök nevét, követelve a gyilkosok megbüntetését. Mi vitte rá arra, hogy a forradalomról írjon?

– Nekem már kicsi gyermekként meghatározó élményt jelentett 1956. A Vas megyei Bértaváron, a szülőfalumban hétévesen, ha visszafogottan is, de átéltem a forradalom eseményeit. Második osztályos tanulóként az iskolával kivonultunk az utcára, tüntettünk, és azokat a jelszavakat skandáltuk, amelyeket a felnőttek hoztak Zalaegerszegről, Szombathelyről. November 4-e után elindult a menekültáradat a nyugati határ irányába a 8-as út mentén, és „csak egy éjszakára” sokan betértek hozzánk is. A családommal feszült figyelemmel hallgattuk a pesti srácoknak, a „szent suhancoknak” az élménybeszámolóit. A világot hozták be hozzánk. Édesanyám, nagyanyám főzött rájuk. Nagyanyám imádkozott is értük. Amikről a menekülő fiatalok meséltek a pajtában, az istállóban, a megterített asztalnál, a szobában, a kilőtt tankokról, a Molotov-koktélokról, a helyszínekről, azokat én falusi gyerekként – aki soha nem járt Budapesten – lerajzoltam, a Práter utcával, a Corvin közzel, a Széna térrel együtt. S ez több hétig tartott, ameddig a határ nyitva volt, mert a menekültek csak jöttek, jöttek. Ez volt egyik meghatározó élményem. A másik Nagy Imrével kapcsolatos. Apám parasztember volt, és 1953-ban a Nagy Imre-kormány idején jöttek a könnyítések, megszűntek a beszolgáltatások. Aztán 1958. június 18-án a Vas Népe című lapban rövid hírként megjelent, hogy Nagy Imrét és társait kivégezték. Apámnak, aki kemény ember volt, könny csordult ki a szeméből. Megsiratta azt az embert, aki a parasztoknak könnyebbséget hozott. Nagyanyám csak ennyit szolt: majd megveri ezeket is az Isten.

– A későbbiek folyamán mi hatott még önre az otthoni élmények mellett?

– A pannonthalmi bencés gimnázium, amelynek jelentős ötvenhatos története volt. A félelem mellett, ha suttogva is, de búvópatakként terjedt a múlt, amikor 1963-ban odakerültem. Ugyanis Söveges Dávid igazgatót 1957-ben félholtra verték az ávósok, mert nem volt hajlandó kiadni azokat a diákokat, akik részt vettek a forradalomban. Azt mondta: uraim, annak idején Pannonthalmára se a németek, se az oroszok nem léptek be, mert védett hely volt, ez önökre is vonatkozik. Többé nem taníthatott, a retorziókról keveset lehetett beszélni, mégis kisdíákként

ezek a történetek megmozgatták a fantáziámat. Amikor elkezdtem írni a hatvanas évek végén, akkor felfoghatatlannak tartottam, hogy erről a sebről, arról, ami 1956-ban velünk történt, nem beszélünk. 1970-ben első versemben – Aki állítólag címmel – elég burkoltan bár, de Nagy Imréről beszélek. Ez valahogyan átmeg a cenzúrán. Aztán később, a nyolcvanas évek elején jelentek meg a Tiszatájban konkrétan olyan verseim, amelyek a forradalomra utaltak. Mint például a Benézünk majd a Múltidőbe... ősszel, vagy a Két nyárfa a Hódoltságban (főlelt janicsárnapló, 1556/57-ből). Ezekből a versekből mindenki érthetett.

– Miként mehettek át e művek a szigorú cenzúrán?

– Akkor még a Kádár-rendszerben volt egyfajta tolerancia, a metaforák és a képek mögött nem okvetlen kerestek valami szörnyűséget, meghagyták az irodalmi folyóiratok szerkesztőinek belső játékát, belső szabadságát, persze bizonyos öncenzúrával. Bibó Istvánról sem illett beszélni, de halálának évfordulójára, 1979. május 10-re megírtam a Kettészelt fényes-fekete nap című verset. De megszólaltam a Mozgó Világ-ügyben is, mert botrányosnak tartottam, hogy 1983-ban beszüntették a folyóiratot. Ezzel kezdődött a folyóiratokkal való leszámolás, és erre írtam az Ilyen világ című versemet, amely szintén Vörös László főszerkesztősége alatt jelent meg a Tiszatájban.

– Térjünk vissza a Nagy Imre-versre. Miért éppen 1983-ban írta?

– Akkor volt huszonöt éve Nagy Imrének és társainak kivégzése. Az ezt a verset is tartalmazó kötetemet bevitettem a Magvető Kiadónak – szerződésem volt velük –, de hónapokig semmiféle visszajelzést nem kaptam. Közben néhány versemet elküldtem az Új Forrás nevű irodalmi folyóirathoz, ahol 1984 októberében megjelent a Nagy Imre-vers is. A lapot feljelentették. A botrány híre eljutott a Magvetőhöz is, Kardos György elvtárs erre bekérte a kéziratomat a pozitív lektori jelentésekkel, és bezárta egy páncélszekrénybe. Pedig úgy tűnt, hogy decemberre könyv lesz. Majd csak 1987-ben jelenhetett meg a kötetem a Magvetőnél, de az Öröknyár: elmúltam 9 éves versem abban sem szerepelhetett.

– Milyen következményekkel járt ön és az Új Forrás számára, hogy a versét közölték?

– Monostori Imre frissen megbízott főszerkesztő magára vállalta a felelősséget, de végül Sárándi József versrovatvezetőt távolították el, mondván, nem volt elég éber, holott egy baloldali, rutinos szerkesztőtől ez elvárható lett volna. Később olvastam kissé meglepődve, hogy Sárándi igazából nem szerette, nem is vállalta ezt a verset... Bizony sokan nem szerették. Mit mondjak: én sem szeretem, ha temetetlen halottak vannak körülöttünk. Engem szilenciumra tettek. Ráadásul 1981-től az írószövetségnek választott titkára voltam. Ez még feszültebbé tette a helyzetet, mivel ekkor már egyébként sem volt jóban velem a hatalom. Példának hozhatom a Tiszatájban 1982-ben megjelent versemet, amikor megírtam tisztelgésemet Illyés Gyula nyolcvanadik születésnapjára és Kodály Zoltán születésének századik évfordulójára, Három megjegyzés: egy válasz címmel. Az egész szám Illyés Gyuláról szólt, és minden Illyést becsülő ember írt a Tiszatájba. Az én versemet emelte ki a hatalom, mert így kezdődött: „Én együtt látom őket / egy dalban / és egy mondatban / amíg csak itt magyar van / kiadhatatlan versben...” Tehát az Egy mondat a zsarnokságról című Illyés-versre emlékeztettem. A cenzúra jól működött, a megjelenés előtt kikapták a versemet a lapszámból. Aztán a hatalomnak azért sem tetszettem, mert a Csengey Dénes vezette József Attila Körrel, a fiatal írókkal közösen nagyon sok akcióban vettünk részt. A szövetség részéről titkárként én voltam az összekötő. De ekkor konfrontálódtunk a Csoóri–Duray ügyben is a pártközponttal, mert az 1981-ben megválasztott írószövetségi vezetés már semmiképpen sem akart beállni a sorba. A többség Csoóri Sándor mellé állt. Ha egyáltalán volt rendszerváltozás, akkor az az írószövetségből indult. De nekem végül fel kellett állnom a titkári székből, mert a szövetség ellen zsaroló

támadás kezdődött, csaknem hatszáz író egzisztenciáját fenyegette a maradásom. A választmány előtt 1985. március 12-én elmondtam, hogy erről a versről sohasem mondok le, viszont a titkári pozíciótól hajlandó vagyok megválni. Bár az írószövetség választmánya és a József Attila Kör vezetősége mellém állt, mégsem tehettem mást. De maradtam választmányi tag, és nem fogadtam el Kardos György állásajánlatát a Magvető Kiadónál.

– A Tiszatájban 1986 júniusában, az 1956-os forradalom harmincadik évfordulójára megjelent a többi között A fiú naplójából és a Félelmen túli... című verse.

– A rendszerváltás után megkaptam a III/III-as ügynöki jelentéseket, amelyben a Tiszatáj-üggyről a következő olvasható: „Nagy Gáspár költő, neves ellenzéki személy a Félelmen túli... és A fiú naplójából című két versében emléket állít az ellenforradalomnak, és burkoltan becsmerli rendszerünket.” Ahogyan a verselemzők később írták, valóban tükrözte a vers a csalódottságomat, ötvenhat elhallgatását, a Júdás-korszakot és azt a szörnyű erkölcsi leromlást, amelyet a puha diktatúra okozott. Sosem tudtam játékos költő lenni. Feltettem magamnak a kérdést: van-e jogom nekem szerelmes vagy játékos költeményeket írni, amikor olyan rendszerben élünk, amelytől megfulladok, és ezt nem mondom ki. Mondhatom, a lengyelországi események után, a Szolidaritás megregulázásával, 1981-re fogyott el a türelmem. Azt mondtam: nem lehet már a metaforák mögé bebújni, ha a csapból bűdös víz folyik, akkor arról beszélni kell.

– Mi lett ennek a vége?

– A főszerkesztőt, Vörös Lászlót felállították, munkatársait, Annus Józsefet és Olasz Sándort is eltávolították. A Tiszatáj szerkesztőségét 1986. július 1-jén bezárták. Állóháború kezdődött. Az egész magyar író- és művésztársadalom felsorakozott a lap mellett, százhuszonnyolcan aláírásukkal tiltakoztak az eljárás ellen. Az írószövetség őszi közgyűlésén a tiltakozást Kiss Gy. Csaba olvasta fel. A hatalom azonban hajthatatlan maradt. Vörös László Szigorúan ellenőrzött mondatok című könyvében erről az időszakról is írt: a versem bizonyos részeit pirossal aláhúzták, és megmutatták Kádár Jánosnak. Utóbbi csapkodott, haragra gerjedt. Szóval magára vette az inget... A lengyel szolidaritási mozgalom vérbe fojtása után már nem volt olyan erős a szovjet hatalom, sem a kelet-európai kommunista diktatúrák, mint 1956 és 1968 után. Egy hatalom akkor kezd csapkodni, amikor érzi a gyöngeségét.

– Eljött 1989. június 16-a, a szertartás a Hősök terén. Hogyan élte meg a történeteket?

– Senki sem hitte, hogy el fog jönni ez a pillanat. Ez volt az igazi rehabilitációm. Egy évvel korábban, 1988. június 16-án már az Új köztemető 301-es parcellájánál, erős rendőri megfigyelés mellett felolvastam a Nagy Imre-versemet. Ott volt mellettem a többi között Rácz Sándor, Nagy Elek, Fónay Jenő, Mécs Imre és Kőszeg Ferenc. Rá egy évre eljött az újratemetés napja. Az írószövetség választmányában talán Sánta Ferenc mondta ki először, hogy a szövetség koszorúját az ünnepélyes temetésen Cseres Tibor elnök és Nagy Gáspár helyezze el. Életem nagy napja volt. Ekkor láttam utoljára megrendülten együtt a nemzetet.

– Ebben az időben kérte meg Nagy Erzsébet, hogy legyen a Nagy Imre Társaság tiszteletbeli tagja. Elvállalta, majd 2002-ben úgy döntött, hogy kilép a társaságból.

– Nagy Imre lánya és férje, Vészi János kért fel levélben, hogy vállaljam ezt a tisztséget, mert a legnehezebb időkben is kiálltam verseimmel Nagy Imre és a forradalom mellett. Vállaltam a tagságot. Tizenhárom évvel később azonban írtam egy levelet Nagy Erzsébetnek, amelyben kifejtettem, nem értek egyet azzal, hogy éppen a Medgyessy-kormány alapít Nagy Imre-érdemrendet, és ehhez Nagy Erzsébet a nevét adta. Azt is kifogásoltam, hogy ezt a kitüntetést olyan kormány terjeszti elő, amelyben a vezető párt tagjai az MSZMP meghatározó káderei voltak, és az utolsó pillanatig kiszolgálták az elmúlt rendszert. Megjegyeztem, hogy

Nagy Erzsébetnek, a Nagy Imre Társaság örökös elnökének tudnia kell, hogy édesapja nem csak a családé, nem csak a társaságé. Ő az egész nemzeté. Igazán szomorú vagyok, hogy ezt a Nagy Imre-érdemrendet nem az MDF- vagy a Fidesz-kormány alapította, amikor meg lett volna rá már korábban a lehetősége. Igaz, hogy Nagy Imre baloldali ember volt, de egészen más érzelmű, mint a Rákosi-, Gerő-, Farkas- vagy Révai-féle vérszomjas, magyargyűlölő klikk. Nagy Imre nemzeti érzésű, patrióta ember volt. Kilépett 1956-ban a Varsói Szerződésből, Magyarország függetlenségét akarta, a forradalom mellé állt, soha nem vonta vissza a szavát, vállalta a mártíromságot.

– Ön egyik előkészítője volt a rendszerváltásnak. Vállalja ezt és az azt követő tizenhat évet?
– Én nem nevezném magamat előkészítőnek. Az igaz, hogy abban a baráti körben mocorogtam, azoknak a barátságát kerestem a hetvenes évek közepétől, akik az ilyési ötágú síp jegyében az egész, az egységes magyarság sorsában gondolkodtak. Nem politizáltam, nem voltam politikus alkat, én a versekkel akartam politizálni, a közgondolkodást befolyásolni. Irodalomtörténészek mondták két elhíresült botrányversemről – az Öröknyár: elmúltam 9 éves és A fiú naplójából című művekről –, hogy rendszerváltó versek. Tény, hogy verseim sok embert megmozgattak. Ott voltam 1987-ben Lakiteleken, a Magyar Demokrata Fórum megalapításánál. A nagy zivatarban tartottam a sátrat, hogy el ne vigye a szél, de nem mondtam beszédet. Sok mindent aláírtam, még egy rövid ideig az MDF választmányi tagja is lettem, de politikai szerepet nem vállaltam. Később, hogy a dolgok hogyan maszatolódtak el, s mennyire nem teljesültek az elképzelések, az álmok, arról a keserűségről elég sok verset írtam. A széthúzásokat, amelyeket a mi oldalunkon is tapasztaltunk, már nehezen toleráltam. Én mindig úgy éltem, korábban is, hogy szerettem összevarrni a szétszakadt szálakat, de mostanában rájöttem arra, hogy ez már szinte lehetetlen. Úgy látszik, van egy génjeinkben hordott betegségünk; én is szoktam volt idézni: magyarok, tartsunk szét! De talán ez tart bennünket össze ezer éve. Mindig kell egy Szent István és egy Koppány, akiknek konfrontálódó dinamikájával előbbre lép a nemzet. De azért ez még sincs rendben.

– Versben ezt hogyan élte meg?

– A pártosodás sok mindent elrontott. A kegyelmi évnek 1989-et tartottam, amikor az eufória lázában sok mindent másképpen képzelünk el. Békebeli kannibáloknak nevezem magunkat egy versben 1990-ben, mert akikkel egy asztalnál ültünk, azoktól már külön ülünk. Már a rendszerváltás első évében látszottak azok a törésvonalak, amelyek később szinte jóvátehetetlenül elmélyültek. Mert voltak ellenvélemények az ellenzéken belül a nyolcvanas évek közepén is, de mégis együtt tudtak gondolkodni. Duray Miklós perére együtt ment ki Csehszlovákiába Cseres Tibor, Mészöly Miklós és Csurka István.

– Ilyen rendszerváltásra gondolt?

– Annyira naiv nem voltam, hogy ha kimennek az oroszok, akkor itt egy csapásra minden rendbe jön. Bár voltak sugalmazások, hogy a két nagy rendszerváltó pártnak, az MDF-nek és az SZDSZ-nek nagykoalíciót kell kötni, mégis Antall József helyesen látta, hogy ezt semmiképpen sem szabad végrehajtani. Tudtam, a demokráciához vezető út gyötrelmes lesz. Ugyanakkor tizenhat év az idő nagy villanásában csak porszemnyi rész. Biztos, hogy ha lélekben meg nem roppant, hitében meg nem zsugorított, erkölcsében és anyagilag le nem rongyolódott nemzet érkezik el 1989-hez, akkor sokkal nagyszabásúbb dolgokra lett volna képes. Reménykedni persze kell, hogy jobb lesz, és a magyarság lélekben, erkölcsileg magára talál, mert jómagam semmiképpen nem mennék vissza az 1989 előtti világba.

– Min dolgozik most?

– Igazából nem dolgozom. Az elmúlt két évben annak örültem, hogy a főként lírai műveim mellé

két eszszékötetet tudtam megjelentetni a Tiszatáj Könyvek sorozatában sajátos irodalomtörténeti vonzódásaimról, családomról, hitemről, iskoláimról, barátaimról, életemről Szavak a rengetegből és Közelebb az életemhez címmel. Az ötvenedik évfordulóra készülve megjelent a Püski Kiadónál az 1956 fénylő arcai című albumunk Kiss Iván gyönyörű rajzaival. Két hosszú új versem és az eredeti '56-os fotóarcokból készült rajzok sugározzák a megrendülést, azt, hogy ezt a forradalmat, amelyet a világban a XX. század egyik legnagyobb tettének tartanak, ennek a fényét, a mártíroknak a szenvedését nem szabad elfelejtenünk, nem szabad elhagynunk, hanem át kell örökítenünk gyerekeinkre. Ötvenhat örökségét nem tékozolhatjuk el.

– Nem említette, hogy miért nem dolgozik.

– Erről nehéz szólnom. Áprilisban ledöntött egy csúnya betegség, és gyakorlatilag a reménykedés műfajában dolgozom, erős lélekkel, de gyöngé lábbal, gyöngé kézzel. Most nem megy az írás, de hiszek a gyógyulásomban, erőt gyűjtök.